

Klasszicizmus.

— Befejező közlemény. —

V.

Midőn a klasszikus irány hívei a nyelv művészi használatát keresték, annak lehetővé tevésére mindent megtettek, már akkor elárulták, hogy törekvésük öntudatos és kitűzött cél felé halad: a művészet színvonalára akarták emelni irodalmunkat. E hajlam s törekvések nem véletlenül bukkantak elő, hanem mélyebb alapon nyugodtak, az elméleti képzettségen, az eszthetikán.

Talán nem kell magyaráznom, hogy korukig a költészet és irodalom művészi öntudat nélkül, elméleti képzettség, tehát eszthetikai előkészület nélkül született és élt. A költői ösztön volt vezérök, miként Gyöngyösinek, vagy a világ-költészet örök érvényű példányai, miként Zrinyinek. Gyöngyösi költői nimbusza még a jelen század elején is majdnem sértetlenül veti fényét az egész irodalomra, míg ellenben Zrinyi neve és dicsősége eszthetikai tudásunk, műveltségünk gyarapodtával tűnik föl és emelkedik mindig magasabbra és magasabbra. Ráday, e magas műveltségű és szerencsés ízlésű főúr mutatta be Zrinyit, s Kazinczy karolta föl lelke melegével csüggvén rajta. Ráday a klasszicizmus hírnöke és előmozdítója, Kazinczy mestere volt, s ők ketten az eszthetikai képzettség hirdetői voltak.

E nemes tudomány, bátran mondhatnám szépbölcseletnek, nem arra való, hogy gáncot találjon az emberi elmék alkotásaiban, s nem arra, hogy szoros rendszerbe vonjon minden körébe tartozót, hanem arra, hogy a legmagasztosabb élvezetben részesítsen hitetlent és hívőt. Az eszthetika feladata kettős: vezetnie kell az alkotó művész tollát és szellemét, ihletnie kell a szemlélő közönség ítéletét, magyaráznia elragadtatását, igazságot szolgáltatni gyönyörűségének, szóval élvezze-

tessé tenni a művészt és alkotását, nemesíteni az életet. Irni, dolgozni invita és favente Minerva, nemes foglalkozás, de alkotni művészi öntudattal, Kazinczy szerint *isteni munka*, s im a klasszikusok azt akarák, hogy költőink isteni munkát tegyenek s közönségünk részese tudjon lenni isteni örömmek. Az irodalmat öntudatosná, a közönséget fogékonnyá tenni, ez volt feladatuk; ez által emelni akarták a költői név varázsát, s nemesíteni a közönséget. Elég volt a verselés, krónikázás, szellemeskedő rímjáték, írói szeszély: művészetre kell törekedni, hogy a nyugat irodalmát megközelíthessük, hogy azt érteni, élvezni és követni tudjuk.

Erre való volt szerintök is az eszthetika. Studiumul a nyelv mellé az eszthezis járult. Nem említve Kölcseyt, ki e tudománynak legelső tiszta gondolkozású embere volt, nem Kazinczyt, kinél gazdagabb tudású és finomabb ízlésű írónk e korban nem élt, sem Szemere Pált, ki felnőtt korában Vitkovicscsal együtt hallgatta Schedius egyetemi előadásait, nem szólva e három férfiú nagy képzettségéről és munkáiról, elég, ha a kisebb írók közül egyet-kettőt felsorolok.

Bucsy Emil, kinek íratain és tanulmányain a korabeli tudománynak kétségbevonhatlan hatásait ismerni föl, teljesen Kazinczy hatása alatt állva, vele váltott leveleiben mindenütt az új irány híveül tűnik föl. Ungyhvár-némethi Tóth László, mint Szemere írja (III. 156. l.) „esztetikát dolgozik éjjel-nappal“; ő volt, ki görög nyelven szonettet írt, s a pindári ódát magyarra legelőbb fordította. Szentmiklósi Alajos, ki francziául tanul fogságba esett franczia tisztectől, Boileaut és Batteuxt olvassa, sokat fordít Schillerből, idyllt és epigrammot, mesét és tragédiát ír, s egészen beleélte magát Horátzius *Ars poetica*-jába. Kármán Seneca műveit olvassa, Bécsben szenvedélyesen látogatja a műgyűjteményeket és egy irodalmi szalón hangadója, egy művelt nagyvilági hölgy benső barátja; Vitkovits, kit már előbb említettem; Fábchich a görög lírikusok fordítója; Haliczky, e külföldi irodalmakban nagyon jártas s írotársai műveit németre fordító író; Dayka Gábor, Kazinczynak szemefénye; Ráday Gedeon, kinek itélete, Kis János, kinek nagy műveltsége Kazinczynak is imponált, s végre Földi János, e híres és nagy tudományú természettudós, mindannyian a nyugati, kiváltképen a német irodalomnak és esztetikának alapos ismerői voltak. Bátran ide számíthatom a *csimbókos* magyart, Pálóczi Horváth Ádámot, kinek leveleiben írt fejtegetéseiben sok derék dolgot találunk;

Szentjóni Szabót, az új eszmék áldozatát; Verseghyt, kinek bámulatos tudása kiváltkép eszthetikaiakban nagyon tiszteleltre méltó; Aranka Györgyöt, de főképen Schediust, e tudománynak egyetemi képviselőjét.

Szinte fölöslegesen látszik még ezután Kazinczyra hivatkozni, de talán mégsem leszen hiába való. Emlékezzünk vissza, mit írt *Orpheusa* előrajzában, midőn a prozódia, stil és a műfordítás elveit föl-
említi, s a mit később mond, hogy „a magyar történetek nem csu-
pán a história, hanem mindaz, valami a nemzetnek történeteit, kha-
rakterét, gazdagságát, *kultúráját* illeti, s magunkat magunkkal megis-
mertet.” E programm még ma is találó, csak az imént történt,
hogy egy társaság alkotására indult mozgalom, melynek programja
az idők változtával a száz év előtti *Orpheusnak*, a magyar *Orpheus-
nak* eszméivel, gondolataival, szóval felfogásával és céljával teljesen
megegyezik. Ő sürgette s a gyakorlatban ő mutatta meg, miképen
kell a magyar nyelvvel úgy bánni, hogy míg egyfelől felöleli a
korszak új műveltségét, eleget tegyen minden művészi követelésnek,
legyen *szép* és tárgyhoz illő.

Kazinczynak hű társai között különösen a triász három tagja
a leghűbb, Horvát, a nyelvtudós, Szemere, az eszthetikus és Vitko-
vits, a meseíró.

Az elméleti képzés mellé a gyakorlati studium csatlakozott. Nem
igen ismerék írók e körből, ki ne lett volna egyúttal kritikus, ki ne
olvasta volna buzgalommal a régi korok íróit, s a korokban modern
külföld irodalmát. E foglalkozás rájuk nézve kettős haszonnal járt
míg egyfelől ízlésüket fejlesztették, tanulmányaikat gyarapították
másfelől saját alkotásaikat is közelebb emelték a művészethez. Egy
korszak irodalmában sem találunk annyi művészeti és költészeti kér-
dést tárgyalva és fejtegetve, mint ezében. Ugy szólnán a levegőben
lebegett, az élet volt szaturálva mindazzal, mi a költészetre és mű-
vészetre tartozik.

Tekintsük meg e kor íróinak kiadott és kiadatlan leveleit, min-
denütt ott látjuk az irodalom és klasszicizmus érdekét, szeretetét
és elveit. Lelkesebb kör nem dolgozott még a magyar irodalomért
sztabb érdekből, mint e kör, nem történt eddig semmi törekvés,
nzetlenebbül, így csak a XVI. század reformátor írói gondolkodtak.
S ha ennyi sok elismeréssel adózom e körnek, az csak az igazság
kedvéért történik. Sajnálatos, hogy a klasszicizmus korának e fényes

vonásokkal ékes rajza, csakis arra a kis írói körre vonatkozik. Ha valaki ebből akarná megítélni a nemzetnek akkori kulturáját, végtelenül nagy tévedésben élne.

A széphalmi, pesti, kolozsvári körök műveltsége és törekvései kiemelkedő, de egyedüli szigeteket tesznek a közéletben. Mint Páris csak Páris és nem az egész Franciaország képét adja, épen úgy Kazinczy köre csak ama néhány férfiú magas műveltségét, tágabb látókörét jelenti, nem egyúttal az egész nemzeti társadalomét.

Ne legyen a dicséret egyoldalú, az elismerés ne viselje magán a dicsőítés színét, szükséges megmondani, hogy e nagy törekvésű fáradozás eredménye, a magyar irodalom akkori állapota, még saját korának eszthetikáját sem bájolta volna el. Mindaz, mi az irodalom terén történt, történelmi szempontból ránk fölötte értékes, alapvető munkásság, nélkülözhetetlen a további fejlődésre, haladásra, művelődésre, de még mindig csak kezdet. Kezdetre egy olyan iránynak, melyben a művészeti s a modern (akkori számítás szerint) egyesítve vannak; folytatása egy olyan törekvésnek, melyben csupán a modern vala irányító, a modern szót előbbi értelmében véve. Hogy mind a kettőben a nemzetiesség, a nyelv- és műveltség-mentő fel-lángolásnak milyen hatalmas része van, nem szükséges említenem. Miként az egész korszaknak, úgy az irodalomnak is egyik, gyakran egyetlen szárnya volt a nemzeti lelkesedés

E klasszicizmussal beléptünk megint az európai szellem birodalmába, melyből addig három századon keresztül ki voltunk úgy szólván rekesztve. Mert ha addig magunk just formáltunk az európai nemzet nevére, anyagi hatalommal nem tudtuk azt megokolni, szellemi erővel még nem voltunk képesek utolérni a nyugatot.

Mikor a klasszicizmusnak meghódoltunk, elismertük az európai szellem hatalmát; mikor befogadtuk, részeseivé lettünk. Így értettem előbb, hogy a klasszicizmus nálunk nem csupán egy művészi elvi diadala volt.

VI.

Soha többet nem olvasták nálunk Schillert, Goethét, s még előbb Herdert, Wielandot és Lessinget, mint ez időtájt; soha annyiszor nem vesződtek Vergilius, Horatius, Catullus műveivel mint e korban. Ha bibliografiai vagy történelmi jegyzésekkel kellene erősítenem állításomat, fölötte gazdag adatokkal támogathatnám. Minde n

levélből idézhetnék, legtöbb kötetből tudnék egy-két fordítást vagy kölcsönzést venni, minden író életrajzából kivághatnám tanulmányai, olvasmányai fölsorolását. Íróink öntudatlanul a német klasszicizmus hatása alatt állanak, öntudatlanul reminiscenciákba esnek, öntudatlanul követik mestereiket.

E nagy utánzási tünemény sok dolgot megmagyaráz. Első sorban azt, miért olyan idegenszerű ma e körnek irodalma reánk, kik a népies vagy később a nemzeties költészet korában kezdünk eszmélni. Idegen hangulatánál, eszméinél fogva. Megmagyarázza a romantika küzdelmét és nehéz diadalát, megmagyarázza a magyar társadalomnak hosszan tartó népemségét, a mai nyelvünkben meggyökerezett germanizmusokat, s ama hatás állandóságát, mely a német szellemtől keresett és várt mindenjót a klasszicizmus letűnése után és majd a jelenkorig. Szóval e korszak nem csak egy fejezet, hanem egy egész könyv kulturánk történetéből.

Toldy még e kor hatása alatt állt, ő nem látta, csak a küzdelem becsét s a győző dicsőségét; elfeledte kutatni, mit adtunk cserébe a német eszthetikáért, izlésért, s nem róttta föl Kazinczynak, hogy Csokonait elnyomta Dayka kedveért; nem jegyezte föl azt mind, a mit Kazinczy írásban ránk nem hagyott. Tudnivaló, hogy a széphalmi mester, éig magasztalta elvtársait, mindenkiben a törekvést nézte, s ha eredményt talált, végtelen boldognak érzé magát, de mélységesen hallgat azokról, kik vele nem értettek egyet.

Igy az irodalomtörténet, mely e korszakra Kazinczy irataiból merítette jó részt tudását, és Toldy dolgozataiból, ki a nimbusz miatt még későbbi korában is meglehetősen fényesnek rajzolta, jó ideig méltatlan mellőzésben részesítette a *póriának* tartott népies írókat. Ma már tisztábban látunk s tudjuk, hogy Schiller és Goethe idealizmusa Fazekas és Csokanai magyar muzsáját fődöze.

Mennyire átragadt íróinkra a klasszicizmus, legyen elég a következő összehasonlítás:

E c h o.

Du schweigst, nur Seufzer deine Brust erhöhen,
 Nur leise Thränen netzen deine Wangen,
 Nach Menschen sucht dein sehndendes Verlangen
 Ihr Mitgefühl soll Trost in's Herz dir weh'n.

Umsonst! Sie rühret nicht dein stummes Fleh'n,
 Was du verlorst, woher dein tiefes Bangen,
 Warum dein Tag mit Nebeln schwarz umhangen:
 Was kümmert sie's, die kalt vorübergeh'n?

Fort! kein Gefährte lebt dort deinem Gramme;
 Komm, flieh' zu mir! hier spricht das Herz zum Herzen,
 Vertraue mir des Busens heisse Schmerzen.

Starb dir die Braut — es wecke mich ihr Name;
 Von deinen Lippen schweb' er klagend nieder,
 Und lindernd tön' ich deine Schmerzen wieder!¹⁾

(Steinacker: Pannonia.)

E szép vers egy magyar íróé, kinek ősei a Huba-családból valók, s őt magát Szemere Jánosnak hívták. Hogy nem németül van írva, csak németre fordítva, azt a nyelv döcögősségéből s a kifejezéseknek nehéz összerovásából látjuk. De az egésznek formája, hangulata és menete a magyar szivre, fülre teljesen idegen s a német poézisre utal.

Ez a klasszicizmus bűne.

Még egy pillanatra Kazinczyt figyeljük meg. Ő teljesen magáévá tette a klasszicizmust, görögül tanul, hogy Anakreont érthesse és az imádvá tisztelt Homért; Bécsben a Belvedere és Schönbrunn látásakor végtelen öröme fordul, s egész életében csupa klasszikus élvezetekben részesül. „A Bodrog szélén a berekben Virgilt dekla-

1) Echo.

Hallgatsz, csak sóhajtásid lengenek,
 Csak néma könny csepeg bús arczaidra.
 Esengve fordulsz embertársaidra,
 Hogy együtt érzéssel könnyítsenek.

Nem ők, nem ők az érzéketlenek!
 Hideg pillantást vetve kínaidra,
 Miért borula köd szép napjaidra?
 Mi bánt, mit néztél, ők nem kérdenek.

El! Társat a bús nálok nem talál,
 El, én felém, szív szivhez szólhat itten,
 Jer, öntsdi ki bánatod meghittén.
 S ha hivedtől megfosztott a halál,

Jajgasd nevét, nevével költs fel engem,
 S enyhülni fogsz, ha kínom visszazengem.

málja⁴ s ép olyan sallangosan ír, a milyen sallangosan érez — a milyen hatás alatt áll. Bámulatatos izlése fejlettsége, mindenre kiterjedő figyelme. Mennyi baja van a könyv kiállításával, a betűk formáját, a nyomtatvány csínját és tisztaságát, a kiállítás elegenciáját nálánál alig értette valaki jobban. Levelei tele vannak aggodalmakkal, tanácsokkal, gonddal ezekre és különösen a rezekre t. i. a könyv ornamentikájára. Ezek kicsinyes dolgok, de jellemzők. A ki az aprólékokban ilyen hű az eredeti példányokhoz, az lényegesekben sem tagadja meg magát. Kazinczy könyvei s a német piac kötetei testvérek, Kazinczy hangulata, fölfogása a német irodalom, különösen Goethe hangulata, fölfogása.

Közös sorsa minden eszmének vagy elvnek, hogy nehezen hódítson hiveket és küzdelmek árán érje el dicsőségét. A kezdő legtöbb esetben elbukik, s a nyomába lépők élvezik a győzelem hírét. Így járt Columbus, kinek nevét és dicsőségét egy kis tartomány őrzi Amerikában, míg a nagy világrész egy bátor kalandor nevééről van elnevezve. Így járt a reformáció, melynek megindítóját a konstanzi zsinat máglyára parancsolta. Sorsuk az elveknek és eszméknek, hogy elragadják követőiket, s épen abba a tévedésbe esnek, melynek ostromozásából fakadtak. Így jártak az erdélyi protestánsok, kik a szabad vallás nevében és érdekében nyomták el az unitarizmust, ilyenek voltak a renegátok, kik hitök hagyva hitöket üldözve tettek szert szomorú dicsőségre. Így történt a klasszicizmus hiveivel, kik annyira iparkodtak európaivá tenni a magyar irodalmat, míg egészen beleélve magukat az idegen világ szellemébe, megfeledkeztek a magyar karakter sajátos értékes vonásairól.

Az eszme szenvedélye így vitte határon túl lelkes hiveit, s így szükségképen fölkeltette a romanticizmus képében a nemzetiség jogát követelő reakziót. Hogy az irodalmi fejlődés külföldön is ezt mutatja, az tudott, ismert tény; hogy nálunk is így esett, természetes.

Szemben velem a falon egy csoportban magyar írók arczképei vannak, a kép közepén Kazinczy, alatta Gvadányi generális, fölötte Kisfaludy Károly. Így látom magam előtt a klasszicizmust, középütt maradi magyar s a haladi magyar között. E mozgalom emelt ki minket az elmaradott, szűkkörű patriarchalis világból az európai élet versenyére. De soha sem feledhetem el, hogy ezt tevén, teljesen ide-

gen szellem szolgálatába szegődött és annyira hevült nemes szenvedélyvel mintáért s példányul tartott íróiért, hogy megfedkezett saját elődeiről, magáról és nemzeti sajátágáról.

A klasszicizmus egész története arra tanít, hogy abban a kiindulási pontot kell csak nemzeti elemnek tekintenünk, s azt a nemes buzgalmat, mely a hazafiság mély érzéséből táplálkozott; de a művészi irány eredményeit: eszthetikáját és költészetét, fölfogását és hangulatát a magyar esztől idegennek kell tartani.

Thorwaldsen művészete és alkotása örök dicsősége a dán nemzetnek, de ki fogná mondani, hogy e művészet, elemei, ezen alkotások kharaktere dán? Hasonlóképen a klasszicizmus a mi dicsőségünk, de a szonettek, madrigálok, pásztorijátékok stbiek nem igazi alkotásai a magyar szellemnek. A népdal és a ballada, a rajz és a regény, a mint a későbbi korban lángeszű írók által miénkké lettek, — azok sajátjaink, húsunkból való hús, vérünkben való vér.

Igy szeretném értelmezni a klasszicizmus lényegét és művészetét.

ERDÉLYI PÁL.